

Rättsprövning av regeringsbeslut – rättslig kontroll av politiskt beslutsfattande

ANSÖKAN OM POSTDOKTORSPROJEKT

Torvald Larsson, jur. dr

I Inledning

Forskningsprojektet handlar om en undersökning av den rättsprövning av regeringsbeslut som regleras i lagen (2006:304) om rättsprövning av vissa regeringsbeslut (rättsprövningslagen). Enligt denna lag kan en enskild ansöka hos Högsta förvaltningsdomstolen om att få prövat rättsenligheten av sådana regeringsbeslut som innefattar en prövning av den enskildes civila rättigheter eller skyldigheter i den mening som avses i artikel 6.1 i Europakonventionen¹. Lagen har tillkommit för att Sverige ska leva upp till den rätt till domstolsprövning som följer av Europakonventionen i de fall svensk rätt annars inte tillhandahåller någon sådan prövning.² När rättsprövningsinstitutet för första gången infördes vid slutet av 1980-talet innebar det en principiell nyhet på så vis att det för första gången blev möjligt att utkräva en rätt till domstolsprövning av regeringens beslut, något som historiskt sett har uppfattats som politiskt kontroversiellt.³ Sedan dess har prövningsinstitutet etablerats som en naturlig och viktig del i det rättsstatliga ramverket i Sverige.⁴ Samtidigt står det klart att rättsprövningen alltjämt berör en känslig fråga i det svenska konstitutionella systemet – det handlar i grunden om styrkeförhållandet mellan regeringen som ”den främsta myndigheten i landet”⁵ och Högsta förvaltningsdomstolen som högsta juridiska instans inom förvaltningsrättskipningen. Prövningsinstitutet aktualiserar den centrala – och svårbedömda – frågan om gränsdragningen mellan politik och juridik. Till skillnad från vad som är fallet med statliga förvaltningsmyndigheter, fattas regeringens beslut av beslutsfattare med demokratisk legitimitet som står under politiskt ansvar.⁶ På så vis kan rättsprövningen framstå som mer politiskt känslig än den prövning de allmänna förvaltningsdomstolarna företar vid sedvanligt förvaltningsrättsligt överklagande (förvaltningsbesvär) av förvaltningsmyndigheters beslut.

Varje år prövar Högsta förvaltningsdomstolen omkring 20 ansökningar om rättsprövning. Besluten som prövas kan gälla bland annat olika former av statligt stöd, strandskydd och naturreservat, tillstånd att bedriva vindkraftverk eller lokaliseringen av infrastruktur såsom vägar och järnvägar.⁷ Besluten innefattar regelmässigt mer eller mindre politiska bedömningar och avvägningar mellan olika intressen.⁸ Bland de mer kända fallen kan nämnas det så kallade Barsebäcksmålet (RÅ 1999 ref. 76), som gällde regeringens beslut att stänga kärnkraftsreaktorn Barsebäck 1. Ett uppmärksammat fall av senare datum som hade kunnat bli föremål för rättsprövning om inte sökanden hade dragit tillbaka sin ansökan, är det så kallade Preemraff-målet.⁹

Att rättsprövningsinstitutet aktualiserar det grundläggande spänningsförhållandet mellan rättslig kontroll och demokratiskt legitimerat beslutsfattande – mellan juridik och politik – återspeglas i prövningens utformning och räckvidd. Till skillnad från vad som annars är vanligt i svensk förvaltningsprocessrätt, är rättsprövningen begränsad till att avse lagenligheten, men inte lämpligheten, hos det angripna beslutet.¹⁰ Vidare kan domstolen, om den finner att beslutet är rättsstridigt, endast upphäva beslutet och skicka tillbaka det

¹ Den europeiska konventionen den 4 november 1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

² Se prop. 1987/88:69 s. 1 och 9 ff. samt prop. 2005/06:56 s. 8 f.

³ Se redan prop. 1908:38, som gällde inrättandet av Högsta förvaltningsdomstolen. Se även SOU 1975:75 s. 91 f. samt Wiweka Warnling-Nerep, Rätten till domstolsprövning & rättsprövning, 3. uppl., Jure 2008, s. 43. Jfr även Barry Holmström, Domstolar och demokrati: den tredje statsmaktens politiska roll i England, Frankrike och Tyskland, Acta Universitatis Upsaliensis 1998, s. 431.

⁴ Se Högsta förvaltningsdomstolens uttalande i HFD 2011 ref. 22.

⁵ Så omnämns regeringen i prop. 2005/06:56 s. 14.

⁶ Jfr vad som sägs nedan (avsnitt 3) om så kallad konstitutionell kapacitet.

⁷ Se bl.a. HFD 2013 ref. 66, HFD 2020 not. 17, HFD 2020 not. 13, HFD 2020 not. 12, HFD 2020 not. 19; HFD 2019 not. 1, HFD 2016 ref. 21, HFD 2017 ref. 4. Se här till Ulrik von Essen, Alf Bohlin och Wiweka Warnling Conradson, Förvaltningsrättens grunder, 4 uppl., Norstedts juridik 2020, s. 358.

⁸ Se Wiweka Warnling-Nerep, Rättsmedel – Om- & överprövning av förvaltningsbeslut, Jure 2015, s. 198 ff.

⁹ Jfr Mark- och miljööverdomstolens vid Svea hovrätt mål nr 11730-18, särskilt aktbilaga 246.

¹⁰ Se Thomas Bull, Rättssäker rättsprövning?, i: Thomas Bull, Henrik Jermsten och Sara Uhrbom (red.), Vänbok till Mats Melin, Iustus 2018, s. 25-35, s. 27.

till regeringen för en ny handläggning, däremot inte själv göra ändringar i det eller sätta ett nytt beslut i det rättsstridiga beslutets ställe.¹¹

I det här föreslagna postdoktorsprojektet avser jag att närmare undersöka rättsprövningsinstitutet. Ett särskilt fokus avser jag att rikta mot omfattningen av Högsta förvaltningsdomstolens prövning. Forskningsprojektet bygger vidare på min doktorsavhandling, som omfattar en komparativ studie av systemen för domstolsprövning av förvaltningsbeslut i Sverige, Danmark och Österrike, i vilken rättsprövningen ingår som en del.¹² Avsikten med det nu aktuella projektet är att på djupet undersöka rättsprövningsinstitutet och de avvägningar mellan juridik och politik som detta ger uttryck för.¹³ Postdoktorsprojektet kan knytas också till den forskning som bedrivs inom den offentligt rättsliga forskningsmiljön vid juridiska fakulteten i Lund av bland andra professor Henrik Wenander och doktorand Max Carlin.¹⁴

2 Syfte och delfrågor

Syftet med postdoktorsprojektet är att i ljuset av spänningsförhållandet mellan rättslig kontroll och demokratiskt grundat politiskt beslutsfattande analysera rättsprövningsinstitutet i svensk rätt. Särskilt är avsikten att undersöka omfattningen av den prövning Högsta förvaltningsdomstolen gör enligt rättsprövningslagen. För att uppnå forskningsprojektets syfte utgår undersökningen från följande delfrågor, vilka kan komma att justeras under arbetets gång.

2.1 I vilka slags ärenden är regeringen beslutsinstans och vilka överväganden ligger bakom?

Den första delfrågan handlar om vilka slags förvaltningsärenden som kan hamna hos regeringen enligt gällande svensk rätt och vilka överväganden som ligger bakom. Huvudregeln är numera att förvaltningsbeslut överklagas hos allmän förvaltningsdomstol (40 § förvaltningslagen [2017:900]). I några fall har emellertid, genom avvikande bestämmelser i specialförfattning (jämför 4 § förvaltningslagen), den gamla ordningen behållits att beslut i sista hand överklagas hos regeringen. Det är i dessa fall, samt i sådana fall då regeringen är angiven som första och enda beslutsinstans, som rättsprövning kan aktualiseras. Som ovan har antytts, är det här fråga om beslut som anses ha vissa särskilda ”politiska dimensioner”. Av intresse är då att närmare granska hur dessa politiska dimensioner kommer till uttryck i lagstiftningen; varför de avvägningar som behöver göras anses vara av ett sådant slag att en mer omfattande domstolsprövning inte anses kunna bli aktuell.¹⁵

¹¹ Se 7 § rättsprövningslagen.

¹² Se Torvald Larsson, Domstolsprövning av förvaltningsbeslut. Svensk, dansk och österrikisk rätt i komparativ belysning, Lunds universitet 2020.

¹³ Rättsprövningen kan knytas till vad som sedan några decennier har beskrivits som en judikalisering av den politiska makten. Se t.ex. Joakim Nergelius, Förvaltningsprocess, normprövning och europarätt, Norstedts juridik 2000, s. 11, 16 och 102. I en kommande artikel i Förvaltningsrättslig tidskrift efterfrågar justitierådet Thomas Bull en fördjupad analys utifrån de erfarenheter som har vunnits sedan 2006 års rättsprövningslag tillkom. Se Thomas Bull, Rätt prövning vid rättsprövningen? Om europarättens inverkan på frågan om rätten till domstolsprövning i svensk rätt – särskilt om rättsprövning. Bulls artikel kommer att publiceras i ett kommande temanummer av Förvaltningsrättslig tidskrift (preliminärt hösten 2021). Bulls manuskript finns hos sökanden, och citeras här med erforderligt tillstånd.

¹⁴ Henrik Wenander har bland annat undersökt de rättsliga ramarna för regering och förvaltning i Sverige, Danmark och Finland (Wenander, Den statliga förvaltningens konstitutionella ställning i Sverige och Finland – pragmatism och principer, Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland. 2019, nr 3. s. 103–150; densamme, Rättsliga rammar för styrning av förvaltningen i Danmark och Sverige, Nordisk administrativ tidskrift, 2016, vol. 93, nr 1. s. 57–74). Max Carlin undersöker i sitt doktorandprojekt bl.a. kommunernas konstitutionella ställning.

¹⁵ I denna del kan projektet knytas till den omfattande litteratur som behandlar och problematiserar förhållandet mellan juridik och politik i den offentliga rätten. Se bl.a. Christoph Möllers, 'Verwaltungsrecht und Politik', i Armin von Bogdandy, Sabino Cassese, Peter M. Huber, Handbuch Ius Publicum Europaeum, Band V. Verwaltungsrecht in Europa: Grundzüge, C.F. Müller 2014, s. 1175–1220. Jfr Leila Brännström, Förrättsligande: en studie av rättens risker och möjligheter med fokus på patientens ställning. Diss. Lunds universitet 2009.

2.2 Hur har Högsta förvaltningsdomstolen i det närmare avgränsat rättsprövningslagens tillämpningsområde?

Den andra delfrågan handlar om att undersöka vilka av regeringens beslut som kan bli föremål för rättsprövning. Till skillnad från 1988 års rättsprövningslag¹⁶, är tillämpningsområdet för den nuvarande rättsprövningslagen direkt knutet till Europakonventionen. Endast sådana beslut av regeringen som innefattar en prövning av den enskildes civila rättigheter eller skyldigheter i den mening som avses i konventionens artikel 6.1 kan prövas enligt lagen. Med hänvisning till att möjligheten till överprövning i domstol allt mer har kommit att uppfattas som en viktig rättsstatlig princip, som bland annat kommer till uttryck i rättsprövningslagen, har Högsta förvaltningsdomstolen uttalat att ett beslut bör vara av det slaget att det rör civila rättigheter eller skyldigheter om det inte finns klart stöd för en annan bedömning.¹⁷ Såsom Högsta förvaltningsdomstolen har uttolkat konventionen och rättsprövningslagen råder det alltså närmast en presumtion för att lagen ska vara tillämplig. Samtidigt står det klart att vissa slags beslut inte kan prövas enligt lagen. Hit hör beslut där den tillämpliga regleringen ger regeringen ett så stort skönsmässigt utrymme för sitt beslutsfattande att det inte kan sägas vara fråga om någon rättighet enligt svensk rätt.¹⁸ Var gränsen ska dras mellan rent skönsmässiga beslut och beslut som innefattar ett stort mått av skön, men som ändå aktualiserar en prövning av en civil rättighet, är dock inte helt lätt att säga. Även i fall då en myndighet har haft stor frihet att efter en lämplighetsprövning avgöra om till exempel ett tillstånd eller ett ekonomiskt bidrag skulle beviljas, kan det anses vara fråga om en rättighet.¹⁹

2.3 På vilka grunder kan Högsta förvaltningsdomstolen bedöma att ett regeringsbeslut är rättsstridigt?

Den tredje delfrågan, som är den centrala i forskningsprojektet, handlar om omfattningen i Högsta förvaltningsdomstolens prövning, närmare bestämt utifrån vilka grunder domstolen prövar de angripna besluten. Av rättsprövningslagen följer att Högsta förvaltningsdomstolen ska pröva om det klandrade beslutet strider mot någon rättsregel. Prövningen är således mer begränsad än den allsidiga prövning som svenska förvaltningsdomstolar förutsätts göra av beslut som har överklagats genom förvaltningsbesvär.²⁰ Samtidigt ska det inte vara fråga om något snävt avgränsad legalitetskontroll. I lagmotiven framhålls att prövningen, utöver frågor om rättsenlighet, ska omfatta sådant som faktabedömning, bevisvärdering och besluts förenlighet med regeringsformens krav på saklighet och opartiskhet.²¹ Utifrån detta brukar Högsta förvaltningsdomstolen i sina domskäl ange att "[r]ättsprövningen innefattar, förutom ren lagtolkning, även sådana frågor som faktabedömning och bevisvärdering samt frågor om beslutet strider mot kravet på saklighet, opartiskhet och allas likhet inför lagen. Prövningen omfattar också fel i förfarandet som kan ha påverkat utgången i ärendet. Om de tillämpade rättsreglerna är så utformade att myndigheten har en viss handlingsfrihet vid sitt beslutsfattande, omfattar rättsprövningen frågan om beslutet ryms inom handlingsfriheten (jfr prop. 1987/88:69 s. 23-25 och 234)".²² Det har allmänt konstaterats att rättsprövningens omfattning synes variera beroende på bland annat ärendetyp.²³ I projektet ingår att utifrån en undersökning av Högsta förvaltningsdomstolens praxis, försöka systematisera de prövningsgrunder Högsta förvaltningsdomstolen tillämpar samt blottlägga vilka faktorer som inverkar på prövningens omfattning.

2.4 Hur förhåller sig rättsprövningens omfattning till Europakonventionens krav?

Den fjärde delfrågan handlar om hur den svenska rättsprövningen förhåller sig till de krav på domstolsprövningens räckvidd som ställs enligt Europakonventionen. Av artikel 6.1 i Europakonventionen följer inte bara

¹⁶ Lagen (1988:205) om rättsprövning av vissa förvaltningsbeslut.

¹⁷ Se HFD 2011 ref. 22.

¹⁸ Se bl.a. HFD 2013 not. 28; HFD 2016 ref. 38; HFD 2017 ref. 2; HFD 2019 not. 8; HFD 2020 not. 48.

¹⁹ Se HFD 2011 ref. 10.

²⁰ Se bl.a. Hans Ragnemalm, Förvaltningsprocessrättens grunder, 10 uppl., Jure 2014, s. 201.

²¹ Prop. 1987/88:69 s. 23-25 och 234.

²² Se RÅ 1989 ref. 16, samt senare bl.a. RÅ 2005 ref. 65 och HFD 2017 ref. 7.

²³ Se Warnling-Nerep 2015, s. 213 och 216 f.

att det ska finnas möjlighet att få till stånd en prövning i domstol, utan prövningen måste dessutom vara tillräckligt omfattande.²⁴ En prövning som är teoretisk eller illusorisk motsvarar inte konventionens krav.²⁵ Som det har framhållits i forskningen, finns det inget som tyder på att rättsprövningen inte skulle vara tillräckligt omfattande för att leva upp till Europakonventionens krav.²⁶ Detta antagande har gjorts bland annat mot bakgrund av att Europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna (Europakommissionen) har avvisat en talan som uppenbart ogrundad när en klagande inte har utnyttjat möjligheten att ansöka om rättsprövning.²⁷ Som ett stöd för antagandet torde även kunna lyftas fram att domstolsprövningen av förvaltningsbeslut i många – möjligen flertalet – europeiska rättsordningar är begränsad framför allt vad gäller förvaltningens skönsmässiga avgöranden. Eftersom Europadomstolens praxis ständigt utvecklas, är det dock svårt att dra några definitiva slutsatser. Det finns därför goda skäl att på nytt analysera denna fråga.²⁸ I denna del av forskningsprojektet är målet därför att dels göra en sammanställning av Europadomstolens praxis på området, dels jämföra Högsta förvaltningsdomstolens prövning med denna praxis.

3 Teoretiska perspektiv, metod och material

Det problem som den svenska rättsprövningslagen aktualiserar – hur en rättslig kontroll som tillgodoser enskildas rättsskydd ska kunna kombineras med att säkerställa ett visst handlingsutrymme för den politiska, demokratiskt legitimerade beslutsmakten – är inte unikt för svensk rätt. Tvärtom är frågan central i den rättsvetenskapliga diskussionen om förvaltningsrättsskipningen i många andra europeiska rättsordningar.²⁹ I grunden handlar det om att göra en avvägning mellan å ena sidan intresset av att tillhandahålla ett effektivt rättsskydd för enskilda och en oberoende kontroll av den offentliga maktutövningen och å andra sidan principer om maktindelning och uppgiftsfördelning mellan statsorganen. Som argument för att domstolsprövningen ska vara återhållsam i fall då lagstiftningen överlåter ett visst handlingsutrymme (skön) åt beslutsfattaren framhålls då inte sällan att beslutsfattare inom förvaltningen kan ha en demokratisk legitimitet och stå under ett politiskt ansvar (ha en så kallad konstitutionell kapacitet) och/eller besitta en viss sakkunskap eller lokalkännedom (så kallad institutionell kapacitet).³⁰ I många rättsordningar har det i praxis och rättsvetenskap utvecklats sofistikerade teorier för att avgöra var gränsen går mellan vad som kan prövas av domstolarna och vad som hör till förvaltningens och/eller den politiska maktens egenområde.³¹ Avsikten är att, i de delar det är relevant för projektet, använda denna teoribildning som ett slags analytisk fond vid undersökningen av det svenska rättsprövningsinstitutet.

Metodmässigt kommer undersökningen att omfatta en rättslig analys av de för rättsprövningsinstitutet relevanta rättskällorna i syfte att försöka klarlägga innehållet i gällande svensk rätt. I tillägg till detta kommer en jämförelse att göras med den diskussion om domstolsprövning av politiskt känsliga förvaltningsbeslut som förs bland annat i den europeiska komparativrättsliga litteraturen.³² Avsikten med detta är att ytterligare förfina förståelsen av svensk rätt.

Vad material beträffar, kommer forskningsprojektet att utgå ifrån rättsprövningslagen och dess förarbeten, liksom litteratur som behandlar lagen och dess tillämpning. Därtill kommer en omfattande studie av

²⁴ Se Hans Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis. En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, 5 uppl., Norstedts juridik 2015, s. 204 f.

²⁵ Se t.ex. Europadomstolens avgörande den 5 april 2018 i målet *Zubac v. Croatia*, ansökningsnummer 40160/12 punkt 77 med hänvisningar.

²⁶ Se Europadomstolens avgörande den 23 februari 1994 i fallet *Fredin II*, ansökningsnummer 18928/91. Se här till Wiweka Warnling Conradson, *Lag* (2006:304) om rättsprövning av vissa regeringsbeslut, Lexino 2021-03-30.

²⁷ Europeiska kommissionens beslut den 6 november 1989, ansökningsnummer 15104/89.

²⁸ I sin kommande artikel efterlyser Thomas Bull en sådan analys. Se ovan, not 13.

²⁹ Se bl.a. Hermann Pünder & Anika Klafki, *Grounds of Review and Standard of Review*, i: Chris Backes och Mariolina Eliantonio (red.), *Cases, Materials and Text on Judicial Review of Administrative Action*, Hart Publishing 2019, s. 441-553, s. 451; Christoph Grabenwarter, *Ermessenslehren*, i: Armin von Bogdandy, Sabino Cassese och Peter M. Huber (red.), *Handbuch Ius Publicum Europaeum Band V. Verwaltungsrecht in Europa: Grundzüge*, C. F. Müller, 2014, s. 1017-1045, s. 1017 f.

³⁰ Se Attila Vincze, *Unionsrecht und Verwaltungsrecht, Eine rechtsvergleichende Untersuchung zur Rezeption des Unionsrechts*, Nomos 2016, s. 78 f.

³¹ Se Pünder & Klafki 2019, s. 451; Grabenwarter 2014, s. 1017 f.

³² Se bl.a. Chris Backes och Mariolina Eliantonio (red.), *Judicial review of administrative action*, Hart 2019.

Högsta förvaltningsdomstolens praxis i rättsprövningsmål att företas. I fokus kommer att stå Högsta förvaltningsdomstolens avgöranden enligt den nu gällande lagen, men även rättspraxis enligt 1988 års rättsprövningslag kommer att ingå i undersökningen. Högsta förvaltningsdomstolen uttalanden om prövningens omfattning enligt den senare lagen är till stora delar alljämt relevanta.³³ Därutöver kommer litteratur och praxis gällande Europakonventionens krav på domstolsprövning att studeras.³⁴

4 Projektets förhållande till tidigare forskning

Det föreslagna projektet bygger vidare på befintlig forskning som rör domstolsprövning av förvaltningsbeslut i Sverige i allmänhet och rättsprövningsinstitutet i synnerhet. Som det har konstaterats i det rättsvetenskapliga samtalet har forskningen om rättsprövningen i någon mån avtagit under senare år, om man jämför med de undersökningar som gjordes på 1990-talet och det tidiga 2000-talet.³⁵ En forskare som dock har bidragit med flera analyser av rättsprövningen även under senare år är Wiweka Warnling Conradson, som i ett antal monografier har tematiserat rättsprövningen och andra former av domstolsprövning i svensk rätt och relaterat dessa till europarätten.³⁶ I förhållande till Warnling Conradsons värdefulla bidrag, är avsikten med föreliggande forskningsprojekt att göra en än mer samlad systematisk analys av Högsta förvaltningsdomstolens tillämpning av rättsprövningslagen. Avsikten är att resultaten av undersökningen ska kunna användas också för en senare undersökning av domstolspraxis i förvaltningsbesvärsmål.³⁷ När det gäller omfattningen av rättsprövningen och uppdelningen mellan laglighet och lämplighet, bygger undersökningen vidare på tidigare forskning av bland andra Lena Marcusson och Håkan Strömberg.³⁸

5 Publikationsplan

Forskningsprojektet avser svenska förhållanden och riktar sig i första hand till en svensk publik. Eftersom undersökningen även omfattar en analys av hur nationell rätt förhåller sig till Europakonventionens krav, samt behandlar vissa principiella frågor om rollfördelningen mellan de offentliga organen i en demokratisk rättsstat, kan resultaten emellertid vara intressanta också för en internationell publik. Mot bakgrund av detta är avsikten att publicera forskningsresultaten i såväl svenska och nordiska tidskrifter som internationella publikationer. Bland möjliga svenska/nordiska tidskrifter att publicera i kan nämnas Förvaltningsrättslig tidskrift, Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland och Nordisk Administrativt Tidsskrift. Om möjlighet ges, kan de samlade forskningsresultaten komma att sammanställas i en monografi.

³³ I sina rättsprövningsmål hänvisar Högsta förvaltningsdomstolarna regelbundet till den äldre lagens förarbeten. Se bl.a. HFD 2017 ref. 7.

³⁴ Se bl.a. William A. Schabas, *The European Convention on Human Rights: a commentary*, Oxford University Press 2015.

³⁵ Se Thomas Bulls kommande artikel (se ovan, not 13).

³⁶ Utöver de redan nämnda verken av Warnling Conradson (tidigare Warnling-Nerep), kan nämnas *Förvaltningsbeslut: överklagande, rättsprövning och annan domstolsprövning*, Studentlitteratur 2011.

³⁷ Jfr Henrik Wenander, *Full Judicial Review or Administrative Discretion? A Swedish Perspective on Deference to the Administration*, i: Guobin Zhu (red.), *Deference to the Administration in Judicial Review: Comparative Perspectives*, Springer 2019, s. 405-515.

³⁸ Se Lena Marcusson, *Laglighets- och lämplighetsprövning – En titt i backspegeln och framåt*, Förvaltningsrättslig tidskrift 1992, s. 121-137; Håkan Strömberg, *Laglighetsprövning och lämplighetsprövning*, i: *Festskrift till Halvar G. Sundberg*, Uppsala 1959, s. 369-393.